

I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası

Ottoman Empire's Policy On United State's Citizens
During The First World War

Fatih GENCER*

Öz

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çok sayıda Amerikan vatandaşı bulunmaktaydı. Bunların çoğu misyonerdi ve bunlar tehcir edilen Ermenilere yardım sağlamaya çalışıyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti Amerikan vatandaşlarını kontrol altında tutmaya çalışmıştı. Yetkililer bu politikayı izlerken aynı zamanda ABD'nin tepkisini çekmemek için dengeli bir politika izlemeye çalışmışlardı.

Absract

There were a lot of United States' citizens in Ottoman Empire during the First World War. They mainly were missionaries and tried to provide support for the deported Armenians. Ottoman officials had doubts about them. For that reason the officials strived to keep the missionaries under control. At the same time Ottomans were anxious about the reaction of the United States. They therefore tried to provide a balanced policy on the United States' citizens.

Key Words: Armenian, Missionary, American Citizen

1830 yılında resmen başlayan Osmanlı-ABD ilişkilerinin genel seyrini Osmanlı coğrafyasında bulunan Amerikan vatandaşlarının faaliyetleri belirlemiştir. Bunlar ticaret erbabı ve misyonerlerdi. Ancak Chester Projesi¹ bir yana bırakılırsa, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına değin ABD'nin

* Arş. Gör. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Bu proje hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Bilmez Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908–1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Osmanlı coğrafyası ile ilgili politikasını Amerikalı misyonerler yönlendirmiş, bölgedeki Amerikalı diplomatlar misyonerlerin korunması üzerine yoğun çaba harcamışlardı².

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı coğrafyasında faaliyete başlayan Amerikalı misyonerler Ermeniler üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı³. Kurdukları müesseselerde Ermenilerin eğitim görmelerini ve istihdam edilmelerini sağlamışlardı. Ayrıca onlara sağladıkları imkânlarla da Osmanlı Devleti'nde var olagelmış toplumsal dengenin sarsılmasına yardımcı olmuşlardı⁴. Bu durum aynı zamanda Ermeni toplumunun Batılılar ve Batılı fikir akımlarıyla doğrudan iletişim kurmasını sağlamış ve Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasını hızlandırmıştı. Bu süreç ilerleyen yıllarda oldukça belirginleşmiş ve yüzyılın sonlarına doğru, özellikle İmparatorluğun doğu kısımlarında, çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Böylece Osmanlı Devleti ile Ermeni tebaa arasında güven ilişkisi önemli ölçüde sarsılmıştı⁵. Bu dönemde Ermeniler çoğu zaman Amerikalı misyonerleri yanlarında destekçileri olarak görmüşlerdi. Misyonerlerin bunlara verdikleri en önemli destek, Ermeni taleplerinin Batı kamuoyuna ulaşmasını sağlamak olmuştu⁶. Bu nedenle Osmanlı Devleti, Amerikalı misyonerlere daima şüphe ile yaklaşmış ve olabildiğince onları kontrol altında tutmaya çalışmıştı. Osmanlı yetkililerinin adeta bilinçaltına yerleşen bu şüpheli yaklaşımları I. Dünya Savaşı yıllarında Amerikan vatandaşlarına yönelik izlenecek politikanın ipuçlarını vermekteydi.

Avrupalı devletlerin çıkar çatışmaları sebebiyle patlak veren I. Dünya Savaşı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de paylaşılma projesiydi. Bu süreçte Ermeni ihtilal örgütleri de kendilerine düşen payı almak amacıyla Rus kuvvetlerinin yanında yer alarak bölgedeki Osmanlı varlığını yok etmeye çalışmışlardı. Osmanlı yöneticileri karşılaştıkları bu tehlikeli durumu bertaraf etmek amacıyla cephe gerisindeki Ermenileri imparatorluğun güney

² C. E. Delgadillo, *Facing The New Turkey: Turco American Treaty of Lausanne 1900-1927*, Master Thesis, California State University, 2002, s. 7.

³ Franklin Burroughs, "Robert College and the Turkish Advancement", *The Muslim World*, Vol. LIV, No: 4, October, 1964, s. 288.

⁴ Salim Cöğce, "Osmanlı Ermeni Toplumunda Siyasallaşma Çabaları" *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, I*, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, s. 285.

⁵ Hans Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, (Çev. Atilla Dirim), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.234.

⁶ Mark Malkasian, "The Disintegration of The Armenian Cause In The United States, 1918-1927", *International Middle East Studies.*, 16 (1984), s.350.

vilayetlerine tehcir etmeyi uygun görmüşlerdi⁷. Bu gelişmeler, misyonerlerin tehcir edilen Ermenilere yardım çabalarıyla sonuçlanmış ve ortaya çıkan bu durum aynı zamanda Osmanlı-ABD ilişkilerinin şekillenmesinde ve Osmanlı'nın hükümrancılık alanındaki Amerikan vatandaşlarına yaklaşımında belirgin bir rol oynamıştı.

Tehcir sonrasında Osmanlı coğrafyasındaki misyoner kuruluşların İstanbul'daki veznedarı William Peet⁸ ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'a yakınlığıyla tanınan İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau Ermenilere yardım için ABD yetkililerine ve vatandaşlarına çağrıda bulunmuşlardı⁹. Bu çağrılar üzerine ABD'nin önde gelen misyonerleri New York'ta bir araya gelerek 16 Eylül 1915'te Yakın Doğu Yardım Komitesi¹⁰ adlı bir yardım örgütünü kurmuşlardı¹¹.

Yardım faaliyetlerinin yürütülmesi için misyonerlerin Osmanlı coğrafyasında yaklaşık bir asırdır oluşturma geldikleri kurumları altyapı olarak kullanılmış ve kısa süre içerisinde teşkilatlanılmıştı. Böylece Osmanlı coğrafyasındaki misyon merkezleri yardım merkezlerine¹², misyonerler ve onların bölgedeki yardımcıları da yardım görevlilerine dönüşmüştü¹³. Savaşın başlangıç yıllarında yardım faaliyetleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan 151 misyoner ve onların 1200 yerli yardımcısı aracılığıyla yürütülmüştü¹⁴. Osmanlı Hükümeti başlangıçta bu yardımlara izin

⁷ BOA, DH-ŞFR, 53/93.

⁸ Joseph L. Grabbill, "Missionary Influence On American Relations With The Near East, 1914-1923", *The Muslim World*, Vol. LVIII, No. I, January 1968, s. 48.

⁹ ABCFM, ABC, 16. 9. 3. Western Turkey Mission, Vol. 48, No. 0980.; BOA, HR-SYS, 2881/2 ; Roger R. Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1919*, The University of Minnesota Press, Minneapolis 1971, s. 21.

¹⁰ Komite dönemin Osmanlı belgelerinde ve gazetelerinde *Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Heyeti* olarak adlandırılmıştır. Misyonerler ise bu komiteyi *Near East Relief* olarak tanımlamışlardır. Biz daha anlaşılır olması amacıyla bu kuruluşu Yakın Doğu Yardım Komitesi olarak tanımlamayı uygun bulduk. YDYK hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Gencer, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce, İstanbul 2006.

¹¹ Bu komite ilk kurulduğunda adı *Armenian Relief Committee*'dir. Daha sonra *Palestine-Syrian Relief* ve *Persian Relief* adlı iki misyoner yardım komitesi ile birleşmiş ve Kasım 1915'te *American Committee for Armenian and Syrian Relief* (Amerikan Ermenilere ve Nasturilere Yardım Komitesi) adını almıştır. Komite 1918 ve 1919 yıllarında tekrar isim değiştirerek önce *American Committee for Relief in The Near East* (Yakın Doğu Yardımı için Amerikan Yardım Komitesi), daha sonra da *Near East Relief* (Yakın Doğu Yardımı) adını almıştır. Bkz. James Levi Barton, *Story Of Near East Relief (1915-1930) An Interpretation*, The Macmillan Company, New York 1930, s. 6.

¹² Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitapevi, Ankara 2001, s. 386.

¹³ J. L. Barton, *age*, s. 60-61.

¹⁴ R. L. Daniel, *American Philanthropy in The Near East 1820-1960*, Ohio University Press,

vermemiştir¹⁵. Bu nedenle bu çabalar bir yandan gizlice yürütülürken diğer yandan da Amerikalı yetkililer ve misyonerlerin önde gelenleri yardım faaliyetlerini Osmanlı Hükümeti nezdinde meşrulaştırmaya çalışıyorlardı. Fakat dışardan gelen yardımların Ermenileri isyana teşvik edeceğinden endişelenen Osmanlı Hükümeti bu taleplere olumlu yanıt vermemiştir. Amerikalı misyonerler bu durum karşısında yardım faaliyetlerini bazen gizlice sürdürmeyi¹⁶, bazen de Türklerin müttefiki olan Alman misyonerler aracılığıyla yürütmeyi tercih etmişlerdir¹⁷.

Zamanla fark edilen bu gizli çalışmalar İttihat ve Terakki Hükümeti'ni oldukça rahatsız etmişti. Nitekim Talat Paşa 30 Ocak 1916 tarihinde tüm vilayetlere gönderdiği şifreli bir telgrafla, Ermeniler için büyük meblağlarda paralar gönderildiği ve bu paraların Ermenilere gizlice dağıtıldığı yönünde haberler alındığını ifade ederek, yetkililerden söz konusu paraların kimler tarafından gönderildiğini öğrenmelerini istemiştir¹⁸. Ancak gerek savaş yıllarındaki gıda temininin zorluğu ve gerek ABD'li yetkililerin ısrarı sonucu Osmanlı Hükümeti söz konusu yardımlara izin vermek zorunda kalmıştır¹⁹.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Osmanlı Hükümeti'nce misyonerlere yardım dağıtımını için ilk izin 9 Şubat 1916'da verilmiştir. Zira Talat Paşa'nın, Halep, Mamuratülaziz vilayetleriyle, Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderdiği talimatta, Amerikan konsolosuna veya misyonerleri tarafından Ermenilere dağıtıldığı bildirilen paraların dağıtımının, hükümet memurları denetiminde yapılmasını istemesi,²⁰ yardım faaliyetlerine izin verildiği anlamına gelmektedir. 23 Mart 1916'da bu isteği genelleyerek, tüm mülki amirlerden Amerikan veya Alman müesseseleri tarafından Ermenilere verilmekte olan paranın hükümet memurları denetimi altında dağıtılması istenmiştir²¹. Bunun yanında devlet yetkililerinin aracılığı olmaksızın, söz konusu yardımlara müsaade eden memurların şiddetle cezalandırılacağını bildirmişti²². Ayrıca yardım izni Hilal-i Ahmer ile işbirliği içerisinde ırk, din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın tüm muhtaç insanlara yapılması şartıyla verilmişti²³. Böylece yardım dağıtımını denetimleri altına almaya çalışan Osmanlı yetkilileri aynı

Washington D. C. 1970, s. 152.

¹⁵ *New York Times*, November 1, 1915.

¹⁶ Stanley E. Kerr, *The Lions of Marash, Personal Experiences with Near East Relief 1919–1922*, State University of New York Press, Albany 1973, s. 27.

¹⁷ ABCFM, ABC, 16. 9. 3. Western Turkey Mission, Vol 48, No. 0979.

¹⁸ BOA, DH-ŞFR, 60/178.

¹⁹ Charles Edward Delgadillo, *age*, s.24.

²⁰ BOA, DH-ŞFR, 60/281.

²¹ BOA, DH- ŞFR, 62/90.

²² BOA, DH- ŞFR, 62/210.

²³ BOA, DH-ŞFR, 70/22; J. L. Barton, *age*, s. 59–60.

zamanda yardımla meşgul olan Amerikan vatandaşlarının işlerini kolaylaştırmaya çalışmış ve bu konuda ilgili mülkî amirlere çeşitli tebligatlarda bulunmuşlardı.

27 Kasım 1916'da Beyrut Vilayeti'ne²⁴, 2 Ocak 1917'de Maraş Mutasarrıflığı'na ve Halep Vilayeti'ne²⁵ gönderilen talimatta Amerikalıların muhtaç halde bulunan insanlara yapacağı yardım konusunda her türlü kolaylığın sağlanması istenmişti²⁶. Bu konuyla ilgili gönderilen başka talimatlarda ise yardım faaliyetlerinde bulunan Amerikan vatandaşlarının Osmanlı Hükümeti'nin koruması altında olduğu belirtilerek²⁷ bunlara gereken kolaylığın gösterilmesi ve muhtemel tehlikelerden korunması istenmişti²⁸. Alınan bu tedbirlerin kâğıt üzerinde kalmadığı bölgede bulunan birçok misyoner tarafından ifade edilmişti. Nitekim Robert Koleji Müdürü Caleb Frank Gates, Osmanlı Hükümeti'nin yardım faaliyetlerin insani yönünü kavradığını ve bu faaliyetlerin devam etmesine engel olmadığını dile getirmişti²⁹. Ayrıca Gates, Osmanlı Devletinin birçok bölgesinde faaliyet gösteren yardım görevlilerinin de hükümetin bu tavrından memnun olduklarını söylemişti³⁰. Harput'ta bulunan Sara adlı bir Amerikalı hemşire de Türk Hükümeti'nin Amerikalılara dostça davrandığını ve yardım faaliyetlerinde işbirliği yaptığını belirtmişti³¹.

Savaş yıllarında Osmanlı yetkilileri ABD ile ilişkilerinin bozulmamasına oldukça önem vermişlerdi³². Çünkü Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olması Osmanlı coğrafyasında yaşayan Amerikalıları oldukça endişelendirmiş, Amerikalı yetkililer bu endişeleri gidermek için Osmanlı karasularına *Tennessee* ve *North Carolina* adlı iki savaş gemisi göndermişti³³. ABD bu gemilerin Amerikan vatandaşlarını korumak için gönderdiğini ve hiçbir siyasi amacı olmadığını ifade etti ise de İngilizler ve Fransızlar siyasi sebebi sonradan yaratabilirdi³⁴. Ayrıca 1909 Adana olayları

²⁴ BOA, DH-ŞFR,70/100.

²⁵ BOA, DH-ŞFR, 71/15.

²⁶ BOA, DH-ŞFR, 71/146.

²⁷ BOA, DH-ŞFR, 107/108.

²⁸ BOA, DH-ŞFR, 107/109.

²⁹ J. L. Barton, *age*, s. 66.

³⁰ C. F. Gates, *Not To Me Only*, Princeton University Press, Princeton 1940, s. 259.

³¹ ABCFM, ABC, 16. 9. 7. Eastern Turkey Mission, Vol. 25C, No. 0733.

³² Erdal Açıkse, "Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", *Türkler, XIII*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 543.

³³ John A. DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939*, The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1963, S.91.

³⁴ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976, s.21.

sırasında ABD, savaş gemilerini Mersin'e göndererek olaylara doğrudan müdahil olduğu unutulmayacak kadar yakın bir tarihte meydana gelmişti³⁵.

Osmanlı yetkilileri ABD'nin sempatisini kazanmak için ilk önce elçisi nezdinde faaliyetlere başlamıştı. Bölgedeki gelişmelerden hükümetini haberdar eden ABD'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun muhtemelen gönlünü hoş tutmak için eşine ve kızına *şefkat nişan-ı hümayunu* verilmişti³⁶. Bununla da yetinmeyen yetkililer 10 Nisan 1916 tarihinde ilgili tüm mülkî amirlerden, ABD ile olan ilişkilere zarar vermemek için Amerikan vatandaşlarına nahoş muamelede bulunulmamasını, herhangi istenilmeyen bir duruma meydan verilmemesini ve karşılaşılabilecek muhtemel problemler hakkında derhal kendilerine bilgi verilmesini istemişlerdi³⁷. Osmanlı Hükümeti'nin ABD ile olan ilişkilere ne denli önem verdiği ve ABD'yi karşısına alacak hareketlerden kaçınmak için misyonerlere karşı nasıl temkinli davrandığı 12 Eylül 1915'te Urfa'da meydana gelen şu olay gözler önüne sermektedir³⁸:

Bölgede bulunan bir grup Ermeni, devriye gezen güvenlik güçlerine ateş açarak iki jandarmanın ölümüne sekizinin de yaralanmasına sebep olmuşlardı. Daha sonra Osmanlı kuvvetleri bunların üstüne gidince, söz konusu kişiler Urfa'da bulunan Amerikalı misyonerlerin binalarına sığınmışlardı. Bölgedeki askeri yetkililer, teslim olmayı reddeden Ermenilere karşı nasıl davranılacağını Hariciye Nezareti'nden sormuşlar, Hariciye Nezareti de vermiş olduğu yanıtta binada bulunan Amerikalıların kesinlikle zarar görmemesini istemişti. Çünkü yetkililere göre bu durum ABD'ye abartılarak aksettirilecek ve Osmanlı aleyhtarı çevrelerin de etkisiyle ABD ile olan ilişkilerin bozulmasına sebep olabilecekti. Bu nedenle Hariciye Nezareti binanın kuşatılarak suçluların dışarı çıkarılması gerektiği yönünde tavsiyede bulunmuştu. Görüldüğü gibi söz konusu dönemde Osmanlı yetkilileri iç güvenlik problemlerinde bile ABD ile olan ilişkileri göz önünde bulundurarak çözüm yolları üretmişlerdi.

Osmanlı yetkililerinin ABD vatandaşlarına karşı bu titiz tavrına rağmen misyonerlerin şüphe uyandıran hareketlerine daima dikkat çekilmiş ve yetkililer sık sık uyarılarak hareketlerinden kuşku duyulan Amerikalılar için bazı kısıtlamalar getirilmişti. Örneğin 14 Şubat 1916'da Konya'daki bazı

³⁵ B. N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985, s. 123.

³⁶ BOA, İ-TAL, 498/ 1333/M-022.

³⁷ BOA, DH-ŞFR, 62/ 286.

³⁸ BOA, HR-SYS, 2875/3-2.

Amerikalıların gözetim altında tutulması istenmişti³⁹. Ayrıca Sivas'ta bulunan Miss Graffam'da şüpheli evraklar bulunduğu ihbar edildiğinden söz konusu kişi hakkında tahkikat yapılması talimatı verilmişti⁴⁰. Yine 6 Nisan 1916'da Niğde Mutasarrıflığı'na bölgede bulunan Amerikalı misyoner kadınların takibat altına alınması gerektiği belirtilmişti⁴¹. Bu takibatların nasıl yapıldığını ayrıntısıyla gösterir 20 Temmuz 1916 tarihli belge, muhtaç halde bulunan insanlara yardım için geldiği ileri sürülen Edvard Storeh ile ilgilidir. Söz konusu kişinin İstanbul'un neresinde ikamet ettiği, kimlerle görüştüğü, günün hangi saatinde ne gibi faaliyetlerde bulunduğu detaylı olarak belirtilmektedir⁴².

Osmanlı istihbarat birimlerine göre Amerikalılar İtilaf Devletleri lehine çalışıp, Osmanlı'nın askeri durumu ve Ermeniler hakkında bilgi toplamaktaydılar. Ayrıca Amerikan elçiliğinin himayesiyle memleket içinde istedikleri yerlere gidip topladıkları bilgileri İtilaf Devletleri yanlılarına iletmektedirler ve yetkililere göre bu durum onların açıkça casusluk yaptığını göstermekteydi⁴³.

Osmanlı yetkilileri bu yargılarında haksız sayılmazlardı. Nitekim I. Dünya Savaşı cephelerde olduğu kadar aynı zamanda gazetelerde, kitaplarda, dergilerde de sürdürülmekteydi. Kamuoyunu yönlendirmek, haklı bir dava uğruna mücadele ettiğine inandırmak ve yeni müttefikler kazanmak savaşan devletler için oldukça önemliydi. Bu süreçte kamuoyunu yönlendirme yani propaganda savaşını ilk önce Almanlar başlatmıştı. Rusların Polonya-Litvanya bölgesinde bulunan Yahudi nüfusa barbarca davranışını 30 kadar Amerikalı gazeteciye bölgeye götürerek Amerikan ve dünya kamuoyunun bu dehşet verici durumdan haberdar olmasını sağlamıştı. Bu durum karşısında İngiltere Alman propaganda faaliyetlerini boşa çıkarmak için Ermeni tehcirini kullanmaya karar vermişti⁴⁴. Bunun için Osmanlı coğrafyasında bulunan Amerikalı misyonerlerin konu ile ilgili yazılarını kullanma yolunu seçmişti. Bu amaçlı kaleme alınan *Mavi Kitap*'ta yer alan ve önemli belgeler

³⁹ BOA, DH ŞFR,61/27.

⁴⁰ BOA, DH-ŞFR, 87/246.

⁴¹ BOA, DH-ŞFR, 74/238.

⁴² "...4 Haziran 1332 tarihinde Pera Palas Oteli'nden ayrılmıştır...Amerikan sefaret görevlilerinden biri ile temas halindedir. Düşman devletler vatandaşlarına yardım için kurulan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'ne üye olmuştur. Genellikle sabahları saat 9 civarlarında Amerikan konsolosluğuna gider. İki üç saat orada kaldıktan sonra apartmana dönüp bu kez Amerikan Sefarethanesi'ne uğrar. Bazen gece burada kalır. Türkçe öğrenmek için Robert Koleji'in Türkçe öğretmeninden ders almaktadır. 22 Haziran 1332 tarihinde Galata'da Amerikan Gaz Şirketi'ne uğramıştır..." DH.EUM.5.Şb, 30/1-8; DH.EUM.5.Şb, 30/1-6.

⁴³ DH. EUM.5.Şb, 30/1-2-3.

⁴⁴ Arnold J. Toynbee, *Hatıralar: Tanıdıklarım*, (Çev. Deniz Öktem), Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s.176-177.

olarak vurgulanan mektuplar genellikle bölgedeki Amerikalıların raporlarına dayanmaktaydı⁴⁵. Ayrıca Van'da bulunan Clarence D. Ussher'in yazdığı *An American Physician in Turkey*⁴⁶, Miss Knapp'ın kaleme aldığı *Tragedy of Bitlis*,⁴⁷ vb. eserler Osmanlı Devleti'ni Batı kamuoyu nazarında epey zor duruma düşmesine sebep olan eserlerdi.

Ermenilerin tehcir edilmesinden sonra, Amerikalı misyonerler öğrenci bulamayınca okullarını yetimhaneye çevirmek istemişlerdi. Ancak Osmanlı Hükümeti misyonerlerin Ermeni yetimlerini toplamasından hoşlanmamıştı. Talat Paşa'ya göre kötü bir şeyi, iyi imiş gibi gösteren Amerikalılar, söz konusu faaliyetlerini tamamen müesseselerini kurtarmak amacıyla yapmaktaydılar. Bu sebeple Mamuratülaziz, Sivas, Diyarbakır valilerinden, misyonerlerin bu amaçla yürüttükleri faaliyetlere meydan verilmemesi istenmişti⁴⁸. Osmanlı Hükümeti'nin söz konusu tutumunun misyonerlere propaganda malzemesi vermemek amacından kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Savaşın ilanından sonra kapitülasyonların kaldırılması ve yabancılara verilen bazı imtiyazların ortadan kalkması⁴⁹ misyonerlerin faaliyetlerinin denetlenmesi konusunda Osmanlı Hükümeti'nin elini oldukça güçlendirmişti. Mesela Trabzon'dan misyonerler tarafından Erzurum'a gönderilen "Mucizelere Dair Hutbe" ve "Meryem Ana'nın Makamına Dair Hutbe" adlı iki risalenin İslam dinine aykırı bazı hususları ihtiva etmesi ve yörede huzursuzluk yaratabileceği gerekçesiyle temin edilmesi ve yayınlanması önceki yıllara nazaran kolaylıkla yasaklanmıştı⁵⁰. Amerikan vatandaşlarının işlerinin kolaylaştırılması için elçiliğin müdahil olduğu bazı durumlarda ise "...kapitülasyonlar namı altındaki imtiyâzât-ı ecnebiyenin ve ona müteferri' ve onlardan mütevellid bilcüme müsaadât ve hukukun ref" ve ilgası hakkında Hükümet-i Seniyye canibinden ittihaz olunan karar..." gerekçesi ileri sürülerek isteklerinin reddedildiği durumlar da olmuştu⁵¹. Ayrıca kapitülasyonların kaldırılmasıyla beraber bazı okullar vergiye tabi

⁴⁵ Enis ŞAHİN, "Bir Ermeni Propaganda Klasîği: Mavi Kitap (Blue Book)", 2023, Sayı: 48, Nisan 2005, s.16.

⁴⁶ Clarence D. Ussher, Grace H. Knapp, *An American Physician in Turkey*, The Univesity Press of Cambridge, Houghton Mifflin, 1917.

⁴⁷ Grace H. Knapp, *Tragedy of Bitlis*, London 2002. Bu Kitap Yakın Doğu Yardım Komitesi Başkanı James L. Barton isteği üzerine yardım toplama faaliyetlerinde kullanılmak üzere kaleme alınmıştır. Bkz. ABCFM, ABC, 16. 9. 7. Eastern Turkey Mission, Vol. 25C, No. 0275

⁴⁸ BOA, DH-ŞFR, 55A/155.

⁴⁹ *Düstur*, 6, İkinci Tertib, s.1336.

⁵⁰ BOA, DH-UMVM 123/71.

⁵¹ BOA, DH-İD. 163/61-1.

tutulmuştu. Talas'taki kız mektebi de bu statüde yer alan okullardan olduğundan vergi borcuna karşılık olarak 12 Kasım 1914'te bazı menkullerine el konulmuştu⁵². Anlaşıldığı kadarıyla bu uygulama tüm Amerikan okullarına teşmil edilmemişti. Nitekim İmparatorluk dâhilinde bulunan bazı Amerikan okullarının geçmiş yıllara ait vergi borçlarının da ertelendiğini görmekteyiz. Örneğin Manisa ve Akhisar'da bulunan okulların borçları için Amerikan Sefareti devreye girmiş ve yapılan tahkikat sonucunda söz konusu müesseselerin toplam 15.609 kuruş 30 para borcu olduğu ortaya çıkmıştı⁵³. Görüşmeler sonucu 25 Mayıs 1915'te bu borç ertelenmişti⁵⁴.

Savaş yıllarında ordunun acil ihtiyaçlarını karşılamak için Amerikalılara ait bazı hastane ve binalara Osmanlı Hükümeti tarafından el konulmuştu⁵⁵. Bu durum bazı kurallar çerçevesinde yapılmıştı. Bu amaçla *Tekâlif-i Harbiye* olarak adlandırılan 6 Şubat 1913 tarihinde *Takvim-i Vekâyi*'de yayımlanarak yürürlüğe giren bir kanun çıkarılmıştı⁵⁶. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk el koyma işlemi Söke'de meydana gelmişti. 13 Ekim 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'den Söke'de bulunan Amerikalılara ait iki fabrikaya Tekâlif-i Harbiye usulünce el konulduğundan bahsederek mümkünse buraya yerleştirilen askerlerin başka bir yere nakledilmesi istenmişti⁵⁷. Fabrika ile başlayan el konulma işleminin okul, hastane vb. binalara el konulmasıyla devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mamuretülaziz Vilayeti dâhilinde bulunan Amerikan misyonerlerine ait binalara askeri yetkililer tarafından el konulmak istenmiş, Dâhiliye Nezareti'de 24 Mart 1915'te eğer başka bir imkân yoksa bu isteğe ruhsat vermişti⁵⁸. 16 Mayıs 1916 tarihinde ise Sivas Vilayetindeki Amerikan müesseselerine el konulma işlemine başlanmıştı⁵⁹. ABD'li yetkililer bu durumu kabullenmeyip sert çıkışlar yapmışlarsa da el koyma işlemine devam edilmişti⁶⁰. Ancak bu işlemler yapılırken Amerikalıların gücendirilmemesi için azami dikkat gösterilmişti. Nitekim 25 Ağustos 1916 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderilen talimatta el koyma sürecinde şu hususlara dikkat edilmesi istenmişti⁶¹:

⁵² BAO, DH-İD 196/26-3.

⁵³ BOA, DH-KMS. 30/69-2.

⁵⁴ BOA, DH-KMS. 30/69-3.

⁵⁵ E. Açıkşes, agm, s. 549.

⁵⁶ *Düstur*, 5, İkinci Tertib, s. 48-49.

⁵⁷ BOA, DH-KMS,28/19-1.

⁵⁸ BOA, DH-EUM.5.Şb 10/58-1

⁵⁹ BOA, DH. KMS 39/8-1.

⁶⁰ Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, (Çev. Tefik Alanay), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, S.25.

⁶¹ BOA, DH-ŞRF, 67/97.

1. Müesseselere rencide etmeden uygun bir şekilde el konulması,
2. Binalara el konulmadan önce müdürlerine ve ilgili kişilere bilgi verilmesi,
3. El konulacak eşyanın iki listesinin hazırlanması ve bunlardan birinin müessese ilgililerine diğerinin ise askerî yetkililere verilmesi,
4. Gereksiz eşyaların alınmasına izin verilmemesi,
5. Kiliselere ve Amerikalıların özel eşyalarına dokunulmaması,
6. Yetimlerin korumaya memur olup da orada kalmayı arzu edenlere kalacak yer temini, gitmek isteyenlere de yardım edilmesi.

7 Haziran 1916'da Sivas Vilayetine⁶² ve 22 Mayıs 1916'da Mamuratülaziz, Diyarbakir, Trabzon, Bitlis, Erzurum, Van vilayetleriyle, Canik Sancağına gönderilen şifreli telgraflarda da benzer istekler dile getirilmişti⁶³. Bunun üzerine Amerikan müesseselerine ait menkul ve gayrimenkullerin listesi hazırlanmış⁶⁴, yurt dışına çıkan misyonerlerin evleri mühürlenerek, eşyaları da muhafaza altına alınmıştı⁶⁵.

Vilayetlerdeki yetkililer, genellikle hükümetin bu talimatları doğrultusunda hareket etmişlerdi. Nitekim Harput'taki misyonerlerden Tacy Atkinson, Türkiye'den ayrılmadan önce, Osmanlı Hükümeti'nce el konulan Amerikan hastanesinde bulunan eşyaların bir listesinin çıkarıldığını ve bu listenin bir kopyasının da kendisine verildiğini ifade etmişti⁶⁶.

Amerikan müesseseleri ile ilgili uygulamalarda hükümetin uyarılarına rağmen talimatların dışına çıkıldığı durumlar da olmuştu. Örneğin Merzifon'da el konulma işlemleri sırasında bazı Amerikalıların evleri ve özel eşyaları da ellerinden alınmıştı. Bu durumun haber alınması üzerine Dâhiliye Nezareti 10 Haziran 1916 tarihli talimatında Sivas Valiliği'nden söz konusu durum hakkında gerekli tahkikatın yapılmasını istemişti⁶⁷. Ancak aradan sekiz ay gibi uzun bir süre geçmesine rağmen Amerikalılara ait ev ve eşyaların sahiplerine iade edilmediği anlaşılmaktadır. Amerikan sefaretinin şikâyetçi olması üzerine, 19 Şubat 1917 tarihinde Sivas Valiliği'nden söz konusu suiistimal hakkında yeniden soruşturma yapılması istenmişti⁶⁸.

⁶² BOA, DH-ŞFR, 64/237.

⁶³ BOA, DH-ŞFR, 64/106.

⁶⁴ BOA, DH-ŞFR, 68/63.

⁶⁵ BOA, DH-ŞFR, 64/201.

⁶⁶ "Turkish Atrocities" *Statements of American Missionaries on the Destruction of Christian in Ottoman Empire Turkey, 1915-1917*, (Compiled by James L. Barton), Gamidas Institute, Michigan 1998, s. 54.

⁶⁷ BOA, DH-ŞFR, 64/261.

⁶⁸ BOA, DH-ŞFR, 73/38.

Savaş yıllarında ABD ile ticari ilişkilerin sürdürüldüğü görülmektedir. İstanbul civarında bulunan beş altı konserve fabrikasının 1915 yılına kadar ABD'ye yıllık 6.000 liralık bamyaya ve bakla konervesi ihraç ettiği hesaplanmıştır⁶⁹. Standart Oil Şirketi 1917 Şubat'ına kadar Osmanlı topraklarında faaliyetlerini sürdürmüş bu tarihten sonra şirketin başkan yardımcısı Herbert L. Pratt koşulların ağırlaşması sebebiyle Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine son verdiklerini belirterek, çalışanlarını geri çağırma kararı almıştı⁷⁰. Ayrıca 21 Mart 1917 yılında Meclis-i Vükela'nın Beyrut'tan ABD'ye ihraç edilen şaraplardan %10 ihracat vergisi alınmasını karara bağlaması, ilişkilerin kesilmesine değin savaş yıllarının zor şartlarına rağmen ticari ilişkilerin sürdüğünü göstermektedir⁷¹. Ticari faaliyetlerin neredeyse durmasına rağmen Amerikan Elçisi Abram I. Elkus Türk-Amerikan ticari ilişkilerinin geleceğinden umutla bahsederek, özellikle bölgedeki altın rezervlerine Amerikalı ilgililerin dikkatini çekmişti⁷².

Misyonerlerin Osmanlı yetkililerini kuşkulandırması ticaret erbabının da çeşitli kısıtlamalardan nasiplenmesine neden olmuştu. Nitekim Inning Curtis Gory ile William Paterson adlı iki işadammın Samsun'a tütün almak üzere gideceği haber verilmiş, Dâhiliye Nezareti konuyu ele alarak pek vakitsiz bir zamanda geldiklerinden farklı maksatları olabileceği sonucuna ulaşmış ve 7 Temmuz 1916'da bu iki şahsın memlekete alınmalarını hususunda yetkilileri uyarılmıştı⁷³.

2 Nisan 1917 yılında ABD savaşa dâhil olmuşsa da Osmanlı Devleti ABD ile ilişkilerini sürdürmek istemişti⁷⁴. Ancak Almanya'nın baskıları sonucu, 20 Nisan 1917'de, Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştı⁷⁵. Diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra ABD'nin Osmanlı Devleti'ndeki çıkarlarını İsveç, ABD'deki Osmanlı çıkarlarını ise İspanya'nın gözetmesine karar verilmişti⁷⁶.

ABD Almanya'ya savaş ilan edince, Osmanlı Devleti'ne de savaş ilan edilmesi gerektiğini savunan gruplar ortaya çıkmıştı. Misyonerlerin yoğun lobi faaliyetleri sonucunda Wilson Hükümeti bölgedeki vatandaşlarının zarar

⁶⁹ BOA, DH. UMVM.75/26.

⁷⁰ *New York Times*, February 25, 1917.

⁷¹ BOA, MV.207/46.

⁷² *New York Times*, January 31, 1917.

⁷³ BOA, DH. EUM.5.Şb 27.11.1-2.

⁷⁴ J. A. DeNovo, *age*, s. 106.

⁷⁵ F. Armaoğlu, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu (3-6 Ekim 1995- Gazi Magusa)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 58.

⁷⁶ Bilal N. Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleten*, XLI/162, Nisan 1997, s. 277.

görmemesi için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiştir⁷⁷. Sonraki aylarda da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi tekrar gündeme getirilmişse de⁷⁸ benzer kaygılarla bu önerilere itibar edilmemiştir. Durumun vahametini gören Osmanlı yetkilileri Amerika'daki savaş yanlılarının elini güçlendirmemek için Amerikan vatandaşlarına karşı daha dikkatli davranmaya başlamıştır⁷⁹. Nitekim 21 Nisan 1917'de Dâhiliye Nezareti tüm mülkî amirlere bir talimat göndererek Amerikan konsolosları ile siyasi münasebetlere son verilmesini, ancak Amerikan vatandaşlarına karşı eskiden olduğu gibi hoş muamele edilmesini istemiştir⁸⁰. Yine 1 Mayıs 1917'de yetkililere ABD ile ilişkilerin kesilmesinin savaş anlamına gelmediği, savaşa sebep olabilecek davranışlardan kesinlikle kaçınılması gerektiği bildirilmiştir⁸¹. Bunlara ek olarak ABD elçisi İstanbul'dan ayrılırken yetkililer onu uğurlamaya gitmiş hatta arabasını çiçeklerle donatarak ilişkilere vermiş oldukları önemi bir kez daha göstermişlerdir⁸². Bu politika sonucu iki devlet arasında diplomatik ilişkiler kesilmiş, fakat savaş hali doğmamıştır⁸³.

ABD ile ilişkilerin kesilmesinden sonra Osmanlı Hükümeti topraklarındaki tüm Amerikalılara duyuruda bulunarak yurtdışına çıkmak isteyenlerin en geç 15 Temmuz'a kadar İstanbul'a gelmelerini istedi. Bu tarihe kadar İstanbul'a gelmeyenlerin yurtdışına çıkmalarına kesinlikle izin verilmeyecekti. İstanbul'a gelenler ise üç gün içerisinde yurtdışına çıkmamaları durumunda ülkenin iç kesimlerine gönderileceklerdi⁸⁴. Bu gelişmeler üzerine ABD vatandaşlarının bir kısmı ülkeyi terk etmişti. Örneğin 22 Nisan 1917'de İstanbul'da bulunan Robert Kolej ve Bible House faaliyetlerine son vermiş, bu kurumların yetkilileri İstanbul'dan ayrılmışlardı⁸⁵. 7 Mayıs'ta 20⁸⁶, 26 Temmuz'da ise 50⁸⁷ Amerikalı misyoner Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Bern'e ulaşmışlardı. Belirtilen zaman dilimi dışında da ülke dışına çıkan Amerikalılar olması alınan bu kararın esnetilerek uygulandığını göstermektedir. Nitekim 1917 Ağustos'unda 100 Amerikalı Yahudi İstanbul'dan ayrılmış, Filistin'de bulunan 700'üne ise

⁷⁷ Ercüment Kuran, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.189.

⁷⁸ *New York Times*, December 7, 1917; December 17, 1917.

⁷⁹ Laurence Evans, *age*, 1972, s. 32.

⁸⁰ BOA, DH-ŞFR, 75/192-a.

⁸¹ BOA, DH-ŞFR 75/192.

⁸² *New York Times*, July 8, 1917.

⁸³ Bilal N. Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması...", s. 277.

⁸⁴ BOA, DH-ŞFR, 78/74.

⁸⁵ *New York Times*, April 23, 1917.

⁸⁶ *New York Times*, May 8, 1917.

⁸⁷ *New York Times*, July 31, 1917.

ayrılmaları için izin verilmişti⁸⁸. Bununla birlikte misyonerlerin bir kısmı mülklerine el konulacağı korkusuyla buldukları yerlerden ayrılmayarak mülklerini korumaya çalışmışlardı⁸⁹.

İlişkilerin kesilmesinden sonra Posta Telefon ve Telgraf Nezareti ABD ile iletişimin devam ettirilmesinin casusluğa neden olacağı ihtimalini göz önünde bulundurarak bu duruma son verilmesi için girişimde bulunmuştu. 22 Eylül 1917'de bu konuyu görüşen Meclis-i Vükela söz konusu isteği uygun görmüş ve ABD ile iletişimin kesilmesine karar vermişti⁹⁰. Böylece bu karar sonucunda bölgede bulunan Amerikalıların ABD ile olan iletişimleri kesilmiş oluyordu.

Bu dönemde Osmanlı Hükümeti ABD ile herhangi bir çatışmaya meydan vermemek için Amerikan vatandaşlarına ve onlara ait kurumlar ile ilgili konularda daha dikkatli davranmaya çalışmıştı. Yukarıda görüldüğü gibi savaşın başlarında gerek görülen hallerde misyoner kuruluşlarına el konulmakta iken, ABD'nin savaşa girmesiyle Osmanlı Hükümeti'nin tutumu değişmiş, Talat Paşa'nın 2 Mayıs 1917 tarihli talimatıyla bu uygulamadan da vazgeçilmişti⁹¹. Söz konusu talimata rağmen bazı vilayetlerde Amerikan kuruluşlarına el konulmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma tepki gösteren Dâhiliye Nezareti, yetkilileri kesin bir dille uyararak Amerikan müesseselerine el konulmaması gerektiğini önemle vurgulamıştı⁹². Ayrıca 1918 yılında gıda sıkıntısı nedeniyle bir ay erken eğitim faaliyetlerini tamamlayan Beyrut Amerikan Üniversitesi yetkililerine Cemal Paşa'nın gelecek yıl gıda temini konusunda söz vermiş olması⁹³, değişen politikanın açık bir göstergesidir.

Savaşın sonlarına doğru İtilaf Devletleri'nin savaşın galibi olma ihtimali iyice kuvvetlenince daha önce el konulmuş olan Amerikan kuruluşlarının iade edilmesine başlanmıştı. Örneğin Ekim 1918'de Sivas'a çekilen telgrafla, el konulmuş Amerikan binalarının yetimhaneye dönüştürüleceğinden, söz konusu binaların tahliye edilerek Amerikalılara terk edilmesi istenmişti⁹⁴. Ayrıca Amerikan kurumlarının güvenliğine de aynı gerekçelerle daha fazla önem verilmeye başlanmıştı. 17 Ekim 1918'de İsveç Sefareti imparatorluğun muhtelif bölgelerinde eşkıyalık faaliyetlerinin

⁸⁸ *New York Times*, August 18, 1917.

⁸⁹ M. M. Patrick, *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871-1924)*, (Çev. Şeyma Akın), Tez Yayınları, İstanbul 2001, s. 119.

⁹⁰ BOA, MV.209/59.

⁹¹ BOA, DH-ŞFR, 76/15.

⁹² BOA, DH-ŞFR, 92/156.

⁹³ *New York Times*, June 10, 1918.

⁹⁴ BOA, DH-ŞFR, 92/74; BOA, DH-EUM.5.Şb 75/4-9.

artış gösterdiğinden bahsederek Amerikan müesseselerinin bunlardan korunmasını istemişti. Aksi halde bu durumun Amerikan yetkililerini ve kamuoyunu olumsuz etkileyerek Osmanlı Devleti aleyhine kötü sonuçlar doğuracağını ifade etmişti⁹⁵. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti ilgili tüm vilayetlere talimat vererek Amerikan müesseselerinin ve vatandaşlarının durumu hakkında acilen bilgi verilmesini ve bunların her türlü fenalıklardan korunmasını istemişti⁹⁶. Bu talimat üzerine vilayetlerden konu ile ilgili peş peşe bilgiler gelmeye başlamıştı. Buna göre Antep'teki Amerikan müze ve kütüphanesine el konulmuştu⁹⁷. Hüdavendigâr Vilayetinde bulunan iki Amerikan müessesinden biri esirlere tahsis edilmişti. Erzurum'da iki okul, bir hastane ve bir kilise olmak üzere dört Amerikan müessesinden büyük okul işgal zamanında yıkılmış, diğer mektep ve hastane karargâh Batum'a nakledildiği zaman boşaltılmış, kilise ise telgrafhane olarak kullanılmaktaydı. Urfa'da Amerikalılara ait bir sanayi müessesesi yağma ve tahrip edilmişse de şu an mamur ve mahfuz bir halde bulunduğu belirtilmişti. Sivas'ta üç binaya el konulmuş bunlar askeri hastane, yetimhane ve sıhhiye idaresince kullanılmaktaydı. Diyarbakır Vilayetinin Mardin Kazasındaki bir hastane ve bir mektebe askeri yetkililerce el konulmuştu. İzmit Bahçecik'te bir okul öğrencisiz kaldığı için kapatılmış daha sonra yetkilileri tarafından Darüleytam'a kiralanmıştı. Seferberlik öncesi Van'da bulunan geniş Amerikan müessesesi savaş zamanında tahrip edilmiş buranın bir kısmı tamir edilerek hastaneye çevrilmişti⁹⁸. Halep, İzmir, Mamuretülaziz, Maraş'taki Amerikan müesseselerine dokunulmadığı belirtilmişti. Ayrıca tüm vilayet yetkilileri bölgelerinde Amerikalılara karşı herhangi bir tecavüz olmadığını belirtmişler ve olmayacağı hususuna da kefil olmuşlardı⁹⁹.

Sonuç olarak savaş yıllarında Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Amerikan vatandaşlarından Osmanlı yetkilileri daima şüphelenmiş ve bunları denetim altında tutmaya çalışmıştı. Bununla birlikte yetkililer ABD'yi İtilaf Devletlerinin safına itmekten korktukları için bu politikalarında oldukça temkinli davranmışlardı. Bu nedenle savaş yıllarında Osmanlı yetkililerinin Amerikan vatandaşlarına yönelik politikalarını, ABD'nin tepkisi gözetilerek şekillendirdikleri söylenebilir. Ayrıca savaştaki dengelerin değişimi de bu politikayı önemli ölçüde etkilemiş olduğu görülmektedir. Savaş yıllarında Osmanlı-ABD ilişkilerini etkileyecek önemli bir olayın meydana gelmemesi Osmanlı Hükümeti'nin bu politikada başarılı olduğunun göstergesidir.

⁹⁵ BOA, DH-ŞFR, 92/54.

⁹⁶ BOA, DH-EUM.5.Şb 75/2-10.

⁹⁷ BOA, DH-EUM.5.Şb 75/4-5.

⁹⁸ BOA, DH-EUM.5.Şb 75/2-2-8.

⁹⁹ BOA, DH-EUM.5.Şb 75/4-5-8.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri*

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
 - a) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi
 - b) Meclis-i Vükelâ Mazbataları
 - c) Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
 - d) Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri
 - e) Dâhiliye Nezareti İdarî Kısım Belgeleri
 - f) İradeler-Tâltifat
 - g) Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti Belgeleri
 - e) Dâhiliye Nezareti Beşinci Şube
- 2-American Board (ABCFM) Arşivi

II. Araştırma ve İncelemeler

- AÇIKSES, Erdal, "Türk-Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", *Türkler, XIII*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- ARMAOĞLU Fahir, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu (3-6 Ekim 1995- Gazi Magusa)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
- BARTON, James Levi, *Story Of Near East Relief (1915-1930) An Interpretation*, The Macmillan Company, New York 1930.
- BURROUGHS, Franklin, "Robert College and the Turkish Advancement", *The Muslim World*, Vol. LIV, No: 4, October, 1964.
- CAN, Bülent Bilmez, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- CÖHCE, Salim, "Osmanlı Ermeni Toplumunda Siyasallaşma Çabaları" *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, I*, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003.
- DANIEL R. L., *American Philanthropy in The Near East 1820-1960*, Ohio University Press, Washington D. C. 1970.
- DELGADILLO, C. E., *Facing The New Turkey: Turco American Treaty of Lausanne 1900-1927*, Master Thesis, California State University, 2002.
- DeNOVO, John A., *American Interests and Policies in the Middle East 1900-1939*, The University of Minnesota Pres, Minneapolis, 1963.
- ERHAN, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitapevi, Ankara 2001.
- EROL, Mine, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976.
- GATES, C. F., *Not To Me Only*, Princenton University Press, Princenton 1940.
- EVANS Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, (Çev. Tefik Alanay), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.
- GENCER Fatih, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce, İstanbul 2006.

* Belgelerin künyesi metin içerisinde verilmiştir.

- GRABILL Joseph L., "Missionary Influence On American Relations With The Near East, 1914–1923", *The Muslim World*, Vol. LVIII, No. I, January 1968.
- KERR, Stanley E., *The Lions of Marash, Personal Experiences with Near East Relief 1919–1922*, State University of New York Press, Albany 1973.
- KIESER, Hans Lukas , *İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839–1938*, (Çev. Atilla Dirim), İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- KNAPP, Grace H., *Tragedy of Bitlis*, Sterndale Classics, London 2002.
- KURAN, Ercüment, "Amiral Bristol Raporu ve ABD'de Türk Aleyhtarı Ermeni Propagandasının Tarihçesi", *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- MALKASIAN, Mark, "The Disintegration of The Armenian Cause In The United States, 1918–1927", *International Middle East Studies.*, 16 (1984).
- PATRICK, M. M. , *Bir Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji (1871–1924)*, (Çev. Şeyma Akın), Tez Yayınları, İstanbul 2001.
- ŞAHİN, Enis, "Bir Ermeni Propaganda Klasiği: Mavi Kitap (Blue Book)", 2023, Sayı: 48, Nisan 2005.
- ŞİMŞİR, Bilal N., "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920–1927)", *Belleten*, XLI/162, Nisan 1997.
- _____, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine ", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuyla İlişkileri Sempozyumu (8–12 Ekim 1984 Erzurum)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985.
- TOYNBEE, Arnold J., *Hatıralar: Tanıdıklarım*, (Çev. Deniz Öktem), Klasik Yayınları, İstanbul 2005.
- TRASK, Roger R., *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914–1919*, The University of Minnesota Press, Minneapolis 1971.
- Turkish Atrocities Statements of American Missionaries on the Destruction of Christian in Ottoman Empire Turkey, 1915–1917*, (Compiled by James L. Barton), Gamidas Institute, Michigan 1998.
- USSHER, Clarence D., Grace H. Knapp, *An American Physician in Turkey*, The Univesity Press of Cambridge, Houghton Mifflin 1917

III. Süreli Yayınlar

Düstur

New York Times